

The Conflicting Role of Internal and External Supervision in the Accountability of Political Power in the Islamic Republic of Iran

Mosa Mir¹, Majid Golparvar², Morteza Babaii Sakhermes³

¹. PhD student, Department of Political Science (Political Thought), Baft Branch, Islamic Azad University, Baft, Iran, Email: 5339932567@iau.ir

¹. Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Political Science. Baft Branch, Islamic Azad University, BaftIran, Email: majid.golparvar@iau.ac.ir

². Assistant Professor, Department of Political Science. Baft Branch, Islamic Azad University, Baft, Iran. Email: der.morteza.b1969@kahnoojiau.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 31 October 2025

Received in revised form 23

January 2026 Accepted 21

February 2026 Available

online 21 March 2026

Keywords:

Internal oversight, external oversight, political accountability, non-conformity, Islamic Republic of Iran

ABSTRACT

Objective: One of the fundamental challenges in the political system of the Islamic Republic of Iran is the conflict and inconsistency between the two levels of internal oversight and external oversight in the accountability mechanism of political power. Internal oversight is based on piety, moral conscience, and a sense of individual responsibility before God, while external oversight is based on legal institutions, formal rules, and institutional and social oversight mechanisms. The main issue of the research is what consequences the prioritization and dominance of each of these two levels of oversight has for the quality of political accountability.

Research Method: The present research was conducted using a descriptive-analytical method and using content analysis of official documents and intellectual texts in the period from 1993 to 2003.

Findings: It shows that the dominance of internal oversight without institutional support leads to religious pretense, covert corruption, and reduced performance measurability; in contrast, the dominance of external oversight without strengthening moral conscience leads to the formalization of rules, soulless bureaucracy, and reduced motivation for responsibility. Accordingly, sustainable accountability in a religious political system requires the creation of a strategic balance and synergy between individual piety and legal and institutional mechanisms.

Conclusion: The analysis conducted in this article shows that the main issue of the oversight system in the Islamic Republic of Iran is not “absolute reliance on internal or external oversight,” but rather how to prioritize one of the two over the other and its structural consequences. In fact, both levels of oversight—internal and external—exist simultaneously in the governance structure; but the shifting weight of each has different effects on political accountability

Cite this article: Mir, Mousa. Golparvar, Majid. Babaii Sakhermes, Morteza. (2026). The Conflicting Role of Internal and External Supervision in the Accountability of Political Power in the Islamic Republic of Iran. *New Research in Islamic Humanities Studies*, 5 (9), 1-20 <https://doi.org/10.22034/api.2026.2085901.1671>

© Author(s) retain the copyright and full publishing rights.

Publisher: Lorestan University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2085901.1671>

Introduction

A fundamental challenge confronting the political system of the Islamic Republic of Iran lies in the inherent tension and incoherence between two distinct tiers of oversight within the mechanism of political accountability: internal oversight, rooted in piety, moral conscience, and individual responsibility before God; and external oversight, grounded in legal institutions, formal regulations, and institutional-social monitoring mechanisms. This study investigates the consequential effects that the prioritization and structural predominance of either oversight level exert upon the overall quality of political accountability.

Method

Employing a descriptive-analytical approach, this research utilizes qualitative content analysis of official governmental documents, constitutional texts, and key intellectual writings produced during the period from 1993 to 2003. The analysis focuses on identifying patterns of discursive emphasis, institutional design choices, and evaluative criteria that reflect the operational weight assigned to each oversight paradigm

Results

The findings reveal two distinct pathological trajectories. First, the unchecked dominance of internal oversight—when divorced from robust institutional scaffolding—tends to engender religious hypocrisy (*riyā*), facilitates covert forms of corruption, and severely diminishes the measurability and transparency of political performance. In such a context, the subjective and non-verifiable nature of inner piety undermines objective evaluation. Conversely, the overextension of external oversight—without parallel efforts to cultivate moral conscience and internalized ethical commitment—leads to the procedural formalization of rules, the proliferation of soulless bureaucracy, and a marked decline in intrinsic motivational drivers for responsibility. This imbalance reduces accountability to a mechanistic compliance exercise, stripping it of substantive ethical content. Crucially, the research demonstrates that neither form of oversight is inherently sufficient or deficient; rather, the dysfunction arises from the systemic asymmetry between them. Sustainable and authentic political accountability in a religiously-grounded political system necessitates the deliberate construction of a strategic equilibrium and synergistic integration—wherein individual piety is reinforced by, and mutually reinforces, legal-institutional mechanisms, thereby creating a virtuous cycle of transparency and conscientious governance.

Conclusion

The analysis concludes that the core predicament of the oversight architecture in the Islamic Republic of Iran is not a binary choice between “absolute reliance on internal oversight” versus “absolute reliance on external oversight.” Instead, the critical issue is the relational priority accorded to one over the other and the resultant structural consequences for governance outcomes. Both oversight levels coexist simultaneously within the existing governance framework; however, the shifting weight and institutional salience of each produce divergent effects on the nature, scope, and credibility of political accountability. The article underscores that enduring reform requires recalibrating this balance, rather than eliminating or idealizing

either pole, to foster a resilient accountability system capable of reconciling spiritual authenticity with institutional efficacy

Author Contributions

The authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Acknowledgements

The authors would like to thank all participants in the present study.

The authors thank all participants in this study.

The authors would like to thank anonymous referees for their constructive comments.

The authors would like to thank anonymous reviewers for their valuable suggestions in manuscript revision.

Ethical Considerations

The authors avoided data fabrication, falsification, and plagiarism, and any form of misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

Declaration of Generative AI and AI-assisted technologies in the writing process

This declaration does not apply to the use of basic tools for checking grammar, spelling, references, etc.

نقش ناسازهی نظارت درونی و بیرونی در چگونگی پاسخگویی قدرت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران

موسی میر^۱، مجید گل پرور^۲، مرتضی بابایی ساخمرس^۳

^۱ دانشجوی دوره دکتری، گروه علوم سیاسی (اندیشه سیاسی)، واحد بافت، دانشگاه آزاد اسلامی، بافت، ایران. رایانامه: 5339932567@iau.ir

^۲ نویسنده مسئول، استادیار گروه علوم سیاسی، واحد بافت، دانشگاه آزاد اسلامی، بافت، ایران. رایانامه: majid.golparvar@iau.ac.ir

^۳ استادیار گروه علوم سیاسی، واحد بافت، دانشگاه آزاد اسلامی، بافت، ایران. رایانامه: der.morteza.b1969@kahnoojiau.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی، تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۰۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۱۷ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۰۱ کلیدواژه‌ها: نظارت درونی، نظارت بیرونی، پاسخگویی سیاسی، ناسازه، جمهوری اسلامی ایران	هدف: یکی از چالش‌های بنیادین در نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران، تعارض و ناسازه میان دو سطح نظارت درونی و نظارت بیرونی در سازوکار پاسخگویی قدرت سیاسی است. نظارت درونی مبتنی بر تقوا، وجدان اخلاقی و احساس مسئولیت فردی در برابر خداوند است، در حالی که نظارت بیرونی بر نهادهای قانونی، قواعد رسمی و سازوکارهای نظارت نهادی و اجتماعی استوار می‌شود. مسئله اصلی پژوهش آن است که اولویت‌یابی و غلبه هر یک از این دو سطح نظارت چه پیامدهایی برای کیفیت پاسخگویی سیاسی به همراه دارد. روش پژوهش: پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و با بهره‌گیری از تحلیل محتوای اسناد رسمی و متون اندیشه‌ای در بازه زمانی ۱۳۷۲ تا ۱۴۰۲ انجام شده است. یافته‌ها: نشان می‌دهد غلبه نظارت درونی بدون پشتیبانی نهادی به تظاهر دینی، فساد پوشیده و کاهش سنجش‌پذیری عملکرد می‌انجامد؛ در مقابل، غلبه نظارت بیرونی بدون تقویت وجدان اخلاقی، به صورتی شدن قواعد، بوروکراتیسم بی‌روح و کاهش انگیزه مسئولیت‌پذیری منجر می‌شود. بر این اساس، پاسخگویی پایدار در نظام سیاسی دینی مستلزم ایجاد تعادل راهبردی و هم‌افزایی میان تقوای فردی و سازوکارهای قانونی و نهادی است. نتیجه‌گیری: تحلیل انجام‌شده در این مقاله نشان می‌دهد که مسئله اصلی نظام نظارتی در جمهوری اسلامی ایران «انکای مطلق به نظارت درونی یا بیرونی» نیست، بلکه چگونگی اولویت یافتن یکی از این دو نسبت به دیگری و پیامدهای ساختاری آن است. در واقع هر دو سطح نظارت - درونی و بیرونی - به صورت هم‌زمان در ساختار حکمرانی وجود دارند؛ اما تغییر ثقل و وزن هر کدام آثار متفاوتی بر پاسخگویی سیاسی برجای می‌گذارد.

استناد: میر، موسی؛ گل پرور، مجید؛ بابایی ساخمرس، مرتضی. (۱۴۰۵). نقش ناسازهی نظارت درونی و بیرونی در چگونگی پاسخگویی قدرت سیاسی در جمهوری

اسلامی ایران. *پژوهش‌های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی*، (۹)، ۵، ۲۰-۱.

<https://doi.org/10.22034/api.2026.2085901.1671>

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2085901.1671>

© نویسنده.

ناشر: دانشگاه لرستان.

مقدمه

نظارت و پاسخگویی از بنیادی‌ترین مفاهیم در اندیشه سیاسی و فلسفه حقوق عمومی به شمار می‌آیند. هیچ نظام سیاسی بدون سازوکارهای نظارتی و پاسخ‌گویی نمی‌تواند دوام آورد، چرا که قدرت در ذات خود میل به گسترش و فساد دارد. از همین رو، هم در سنت اندیشه اسلامی و هم در تجربه جمهوری اسلامی ایران، همواره کوشش شده است تا راهکارهایی برای مهار قدرت و تضمین سلامت آن اندیشیده شود. در اندیشه اسلامی، مهم‌ترین پاسخ به مسئله مهار قدرت، تأکید بر «نظارت درونی» است. تقوا، محاسبه نفس و احساس مسئولیت در برابر خداوند بنیان‌های این نوع نظارت را تشکیل می‌دهند. قرآن کریم انسان را به مراقبت از خود و پرهیز از غفلت فرا می‌خواند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ» (حشر: ۱۸). چنین نگرشی، خودنظارتی را به‌عنوان عالی‌ترین سطح پاسخ‌گویی مطرح می‌سازد؛ زیرا فرد پیش از آن که در برابر قانون یا مردم پاسخگو باشد، خود را در پیشگاه خداوند مسؤول می‌بیند. علمای اسلامی نیز بر این باور بوده‌اند که وجدان دینی و خودکنترلی اخلاقی ضامن اصلی سلامت فرد و جامعه است (مطهری، ۱۳۷۴: ۲۱۲). در کنار آن، «نظارت بیرونی» نیز در گفتمان جمهوری اسلامی جایگاه ویژه‌ای دارد. این نظارت به معنای وجود قواعد و سازوکارهایی است که برای کنترل، شفاف‌سازی و پاسخ‌خواهی در عرصه عمومی طراحی می‌شوند. اگرچه از منظر مبنایی با نظارت درونی متفاوت است، اما هدف هر دو در نهایت مهار قدرت و جلوگیری از فساد است. با این حال، تجربه چهار دهه گذشته نشان داده که هم‌زیستی این دو نوع نظارت در عمل، همواره با نوعی ناسازه و پارادوکس همراه بوده است. از یک سو، تأکید بیش از حد بر معیارهای درونی و معنوی، گاه زمینه تظاهر و ریا را فراهم کرده است؛ به این معنا که برخی افراد صرفاً برای دستیابی به مناصب سیاسی و اداری، ایمان و تقوا را در سطح ظاهری به نمایش گذاشته‌اند. از سوی دیگر، نظارت بیرونی نیز به دلیل ضعف ضمانت اجرا، سیاسی‌شدن یا کارکردهای هم‌پوشان، نتوانسته کارآمدی کامل خود را نشان دهد. در نتیجه، به‌جای هم‌افزایی میان این دو سازوکار، گاه تعارض و تداخل به وجود آمده و کارکرد اصلی هر دو مخدوش شده است. این مقاله می‌کوشد نشان دهد موضوع اتکای صرف به نظارات درونی یا بیرونی نیست چون در عمل هر دو وجود دارد. بحث اولویت دادن به نظارت درونی یا نظارت بیرونی است؛ یعنی اگر ثقل نظارت درونی بیشتر شده و اولویت داده شود چه نتایجی بیار می‌آید؟ اگر ثقل نظارت بیرونی بیشتر شده و اولویت داده شود چه نتایجی بیار می‌آید؟ و چگونه هم‌نشینی یا تقابل این دو شکل نظارت بر گسترش تعارض منافع و کاهش اعتماد عمومی اثر گذاشته است. هدف از این پژوهش واکاوی اندیشه‌ای جایگاه دو نوع نظارت در نظام سیاسی دینی و تبیین پیامدهای ناسازه آن در عرصه پاسخ‌گویی قدرت است. این تحقیق با رویکردی توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای انجام می‌شود؛ نخست با بررسی پیشینه نظری در سنت اسلامی، مفاهیم نظارت و پاسخ‌گویی روشن می‌گردد، سپس جایگاه دو نوع نظارت در اندیشه سیاسی جمهوری اسلامی تحلیل می‌شود و در نهایت، پیامدهای این ناسازه در عرصه سیاسی و اجتماعی ایران معاصر مورد بحث قرار خواهد گرفت. اهمیت پژوهش حاضر در آن است که با تمرکز بر بعد اندیشه‌ای و فلسفه سیاسی نظارت، فراتر از بررسی نهادی و حقوقی، به تحلیل پیامدهای عملی دو اندیشه نظارت درونی و نظارت بیرونی در پاسخگویی قدرت سیاسی در ج.ا. ایران می‌پردازد. در اندیشه سیاسی جمهوری اسلامی می‌پردازد و تلاش می‌کند نشان دهد چرا با وجود تأکید بر هر دو نوع نظارت، فساد و ناکارآمدی همچنان یکی از مسائل اساسی قدرت سیاسی در ایران باقی مانده است؟ بر این اساس، پرسش اصلی این پژوهش آن است که ناسازه میان نظارت درونی و بیرونی چه نقشی در چگونگی پاسخگویی قدرت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران داشته است؟

پیشینه پژوهش

در سال‌های اخیر پژوهش‌های متعددی به بررسی مفاهیم نظارت و پاسخگویی در نظام جمهوری اسلامی پرداخته‌اند، اما بیشتر آن‌ها یا بر نظارت درونی (اخلاقی) تمرکز کرده‌اند یا صرفاً نظارت بیرونی (نهادی) را تحلیل کرده‌اند؛ و نتایج سیاسی اولویت بخشی به هر کدام از دو اندیشه نظارت درونی و بیرونی کمتر مورد کنکاش قرار گرفته است. در این بخش، ضمن مرور اجمالی مهم‌ترین مطالعات موجود، خلأهای نظری و روشی آن‌ها نیز مشخص می‌شود تا جایگاه این پژوهش روشن گردد. برای نمونه، -بهرام اخوان

کاظمی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «چالش‌ها و موانع نظارت در جمهوری اسلامی ایران» نشان می‌دهد که با وجود پیش‌بینی سازوکارهای متنوع در قانون اساسی و متون دینی، ضعف فرهنگ نظارت و فقدان ضمانت‌های اجرایی کارآمد موجب شده است تا نظام نظارتی به نتایج مطلوب نرسد. او در تحلیل خود بر این نکته تأکید دارد که اگرچه آموزه‌های اسلامی بر خودنظارتی و مسئولیت در برابر خدا تأکید کرده‌اند، اما این بعد درونی بدون پشتیبانی نهادی و قانونی کافی نمی‌تواند به تنهایی فساد قدرت را مهار کند. - احمدی سفیدان و عباسپور (۱۴۰۰ ش) در مقاله‌ای با عنوان «نظارت بر قدرت سیاسی از منظر قرآن» به بررسی عناصر نظارت بر قدرت سیاسی از منظر قرآن پرداخته‌اند. نتایج کار آنها نشان می‌دهد که نظارت درونی و بیرونی به‌طور هم‌زمان و مکمل یکدیگر عمل می‌کنند و برای تحقق پاسخگویی قدرت سیاسی ضروری هستند. - فتاحیان (۱۳۹۹ ش) در مقاله «تحول اندیشه سیاسی اسلامی» نشان می‌دهد که تحول اندیشه سیاسی اسلامی به‌طور مستقیم بر نظارت بر قدرت سیاسی و پاسخگویی آن تأثیرگذار بوده است. در همین راستا، برخی آثار منتشر شده در پایگاه‌های فکری امام خمینی نیز بر ترکیب خلافت این دو سطح نظارت تأکید دارند. در مقاله‌ای که با عنوان «راهکارهای درونی و بیرونی نظارت در حکومت اسلامی با تأکید بر آرای امام خمینی» منتشر شده است، بیان می‌شود که ضعف درونی نظارت غالباً ناشی از سستی باورها، ضعف فرهنگ دینی و غلبه ظواهر است؛ در حالی که ضعف بیرونی ریشه در نقص قوانین، تعدد نهادهای نظارتی و کمبود شفافیت دارد. نویسنده بر این نکته انگشت می‌گذارد که در اندیشه امام خمینی، خودنظارتی مبتنی بر تقوا باید با نظارت بیرونی از طریق قانون، نهاد و مردم تلفیق گردد تا از کارکرد واقعی برخوردار شود. در کنار این مطالعات، پژوهش‌های خارجی مقایسه‌ای نیز آموزنده‌اند. در سنت جامعه‌شناسی سیاسی غرب، به‌ویژه در آثار ماکس وبر، مرزبندی میان «اخلاق درونی» و «نهادهای بیرونی» برجسته شده است. - وبر (۱۹۷۸) در اقتصاد و جامعه تأکید دارد که اخلاق فردی و باورهای شخصی در مدیریت رفتار نقش دارند، اما در نظام‌های پیچیده سیاسی - اداری، کارآمدی تنها از طریق ایجاد نهادهای بوروکراتیک و قانونی تضمین می‌شود. همین رویکرد در آثار متأخرتر نیز ادامه یافته است. - دنیس تامپسون (۱۹۹۵) در کتاب اخلاق در کنگره با تحلیل مفهوم «تعارض منافع» در نظام دموکراتیک آمریکا نشان می‌دهد که حتی در جوامعی که فرهنگ اخلاقی و دینی در میان سیاستمداران برجسته است، بدون وجود نهادهای نظارتی بیرونی، امکان لغزش و فساد ساختاری اجتناب‌ناپذیر خواهد بود. در واقع، تجربه غربی نشان داده است که اخلاق فردی بیشتر به حوزه خصوصی و وجدان شخصی واگذار می‌شود، در حالی که عرصه عمومی و سیاسی عمدتاً با قواعد نهادی و نظارت بیرونی مهار می‌گردد. جمع‌بندی این مباحث روشن می‌سازد که مطالعات مختلف بر اهمیت نتایج سیاسی اولویت بخشی به هر کدام از دو اندیشه نظارت درونی و بیرونی بر پاسخگویی قدرت سیاسی تأکید دارند و ابعاد مختلف این نظارت در نظام جمهوری اسلامی ایران مورد تحلیل قرار گرفته است اما خلاء پژوهشی در موضوع این مقاله، در این است که با وجود مطالعات متعدد درباره نظارت بر قدرت سیاسی و ابعاد مختلف آن، پژوهش‌های موجود عمدتاً به بررسی جداگانه نظارت درونی یا بیرونی پرداخته‌اند و کمتر به تحلیل پیامدهای عملی اولویت بخشی ناسازه دو اندیشه نظارت درونی و نظارت بیرونی در پاسخگویی قدرت سیاسی در ج.ا. ایران توجه شده است. بنابراین، این پژوهش با هدف پر کردن این خلاء، به بررسی نقش ناسازه نظارت درونی و بیرونی بر پاسخگویی نهادهای قدرت در نظام جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد.

مفهوم نظارت و نسبت آن با پاسخگویی

تبارشناسی مفهومی نظارت در اندیشه اسلامی

مفهوم نظارت در اندیشه اسلامی ریشه‌های عمیقی در قرآن و سنت پیامبر (ص) و نیز اندیشه علمای اسلامی دارد و می‌تواند به دو حوزه اصلی تقسیم شود: نظارت درونی و نظارت بیرونی. مفهوم نظارت در اندیشه اسلامی ریشه در دو منبع اصلی دارد: ۱. منابع دینی (قرآن و سنت) که نظارت را هم در سطح فردی - اخلاقی (درونی) و هم در سطح اجتماعی - نهادی (بیرونی) مشروعیت می‌بخشند؛ ۲. تفاسیر و کتب فقهی و اخلاقی که این مفاهیم را به زبان فنی امروز قابل فهم کرده‌اند. از منظر قرآنی، نظارت درونی بر

پایه اصل مسئولیت فرد در برابر خداوند و محاسبه نفس شکل گرفته است. قرآن کریم در آیات متعددی، مانند آیه ۲۱۶ سوره بقره، بر لزوم خودآگاهی و محاسبه نفس تأکید می‌کند و فرد را به مراقبت دائمی از رفتار خود فرا می‌خواند. این خودنظارتی، که در منابع کلاسیک اسلامی با اصطلاح «محاسبه نفس» شناخته شده، نشان‌دهنده اهمیت وجدان اخلاقی و نقش تقوا در کنترل رفتارهای فردی است (مطهری، ۱۳۷۳). در سنت نبوی نیز پیامبر اسلام (ص) ضمن تأکید بر حسابرسی فردی، مفهوم نظارت اجتماعی و دستور به امر به معروف و نهی از منکر را معرفی کرده است، که می‌توان آن را مقدمه‌ای بر شکل‌گیری نظارت بیرونی دانست. این امر، علاوه بر تقویت حس مسئولیت فردی، زمینه‌های مشارکت اجتماعی در حفظ عدالت و اصلاح رفتارها را فراهم می‌آورد (امام خمینی، ۱۳۶۸). نظریه‌پردازان و فقهای اسلامی نیز در تحلیل این مفهوم، به تبیین سازوکارهای عملی نظارت پرداخته‌اند. برای مثال، علامه طباطبایی (۱۳۶۷) نظارت درونی را شرط ضروری پیشرفت معنوی انسان دانسته و بر این باور است که بدون این خودنظارتی، هیچ سیستمی از نظارت بیرونی قادر به اصلاح جامعه نیست. همچنین، فقهاء معاصر، مانند شهید مطهری و آیت‌الله جوادی آملی، تأکید کرده‌اند که توازن بین نظارت درونی و بیرونی، موجب تقویت اخلاق اجتماعی و انسجام سیاسی می‌شود (جوادی آملی، ۱۳۹۰). از دیدگاه تبارشناسی تاریخی، نظارت در اندیشه اسلامی نه تنها محدود به حوزه فردی و اخلاقی است، بلکه ابعاد اجتماعی و نهادی نیز دارد. مفهوم «امانتداری» و «عدالت اجتماعی» در قرآن و سنت، به‌طور مستقیم با ضرورت نظارت بر رفتارها و تصمیم‌گیری‌ها ارتباط دارد و پایه‌ای برای توسعه نهادهای نظارتی در جوامع اسلامی فراهم کرده است (قرآن، ۱۴۰۰؛ طباطبایی، ۱۳۶۷). در این راستا، اندیشمندان معاصر به بررسی ارتباط میان اخلاق فردی و پاسخگویی سیاسی پرداخته‌اند و معتقدند که نظارت درونی، پیش‌نیاز مؤثر بودن هر نوع نظارت بیرونی و نهادی است (مطهری، ۱۳۷۳). به‌طور خلاصه، تبارشناسی مفهوم نظارت در اندیشه اسلامی نشان می‌دهد که این مفهوم از تقوا و وجدان فردی آغاز شده و با توسعه اصول اجتماعی و نهادی، به ابعاد گسترده‌تر سیاسی و اجتماعی گسترش یافته است. این رویکرد دوگانه، یعنی توجه همزمان به نظارت درونی و بیرونی، همچنان یکی از بنیان‌های اصلی نظریه‌های اسلامی درباره پاسخگویی و کنترل رفتارها در جامعه محسوب می‌شود.

جایگاه نظارت درونی در اندیشه سیاسی با رویکرد دینی

یکی از بنیادی‌ترین مفاهیم در اندیشه اسلامی برای مهار قدرت و تضمین سلامت فرد و جامعه، نظارت درونی است. این نوع نظارت بر خودکنترلی فرد و احساس مسئولیت او در برابر خداوند استوار است و در متون دینی با مفاهیمی چون تقوا، محاسبه نفس و مراقبه تبیین شده است. قرآن کریم به‌صورت مکرر بر ضرورت خویش‌داری و مراقبت اخلاقی انسان تأکید دارد. آیه‌ی «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ» (حشر: ۱۸) مؤمنان را به پرهیز از غفلت و ارزیابی همیشگی اعمال خود فرا می‌خواند. همچنین در آیه‌ی «إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا» (نساء: ۱) خداوند به‌عنوان ناظر همیشگی انسان معرفی می‌شود؛ بدین معنا که حضور و مراقبت الهی، فرد را به کنترل خویش و رعایت مسئولیت‌ها وامی‌دارد. این دو آیه نشان می‌دهند که اساس نظارت درونی، نه ترس از مجازات اجتماعی یا قانونی، بلکه آگاهی دائم از مسئولیت در برابر خداوند است. در روایات معصومان نیز «محاسبه نفس» جایگاه محوری دارد. امام علی (ع) می‌فرماید: «حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا»؛ یعنی پیش از آنکه در قیامت مورد حسابرسی قرار گیرید، خودتان را مورد محاسبه قرار دهید (نهج‌البلاغه، حکمت ۲۸). این سخن بیانگر آن است که خودنظارتی نه تنها یک فضیلت اخلاقی، بلکه یک وظیفه دینی است که هر فرد باید آن را به‌طور مستمر اجرا کند. علمای اخلاق اسلامی، به‌ویژه امام محمد غزالی در احیاء علوم الدین، «محاسبه نفس» را پایه‌ای برای سلوک اخلاقی و اصلاح جامعه دانسته‌اند (غزالی، ۱۴۱۷ق: ج ۴، ص ۳۸۵). ملا احمد نراقی نیز در معراج السعاده، بر مراقبت دائمی از نیت‌ها و اعمال تأکید می‌کند و آن را شرط اساسی برای تهذیب نفس و سلامت اجتماعی معرفی می‌نماید (نراقی، ۱۳۷۶: ۱۴۷). در قرائت‌های جدید، شهید مطهری نیز بر این باور است که تقوا به‌عنوان نیروی بازدارنده درونی، مهم‌ترین شرط اعتماد به کارگزاران نظام سیاسی است و بدون آن، هیچ ضمانت اجرایی بیرونی به‌تنهایی کافی نخواهد بود (مطهری، ۱۳۷۴: ۲۱۲). بر اساس این دیدگاه، تقوا نه فقط یک امر فردی، بلکه یک اصل بنیادین در نظریه حکومت دینی است. امام خمینی (ره) در صحیفه امام تصریح می‌کند که اگر حاکمان و مسئولان از تقوای الهی برخوردار باشند، به خیانت و فساد گرایش پیدا نخواهند کرد (خمینی، ۱۳۷۸: ج ۸، ص ۴۹۶). بنابراین، نظارت درونی در اندیشه اسلامی، سنگ بنای پاسخگویی فردی و ضامن اصلی سلامت نظام اجتماعی و سیاسی محسوب می‌شود. به این ترتیب، در سنت اسلامی، نظارت درونی مبتنی بر

تقوا و محاسبه نفس، فرد را پیش از هر سازوکار بیرونی، در موقعیتی از مسئولیت‌پذیری قرار می‌دهد. این خودکنترلی اخلاقی و معنوی، هم عامل اصلاح فرد است و هم بنیانی برای سلامت ساختار قدرت؛ زیرا کسی که خود را در محضر خداوند پاسخگو بداند، در برابر جامعه و مسئولیت‌های اجتماعی نیز رفتاری عادلانه و امانت‌دارانه خواهد داشت.

جایگاه نظارت بیرونی در اندیشه سیاسی با رویکرد دینی

نظارت بیرونی در اندیشه سیاسی دینی، بر کنترل رفتار حاکمان و کارگزاران از طریق نهادها، سازوکارهای اجتماعی و مشارکت عمومی استوار است. این نوع نظارت ریشه در اصل قرآنی «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» (آل عمران: ۱۰۴) دارد و جامعه را موظف می‌سازد تا با سازوکارهای جمعی و نهادی، انحراف قدرت و خطای مسئولان را کنترل کند (مطهری، ۱۳۷۴: ۱۸۶). امر به معروف و نهی از منکر، در وجه اجتماعی خود، مبنای نظری نظارت بیرونی است و با توسعه آن به سطح نهادی، به شکل‌گیری سازوکارهایی چون قضاوت، دیوان مظالم و نظارت فقها بر کارگزاران منجر می‌شود (حائری، ۱۳۶۸: ۲۴۱).

از منظر اندیشه سیاسی اسلامی، نظارت بیرونی دارای سه جایگاه اصلی است: سطح اجتماعی: مشارکت عمومی از رهگذر امر به معروف و نهی از منکر که مردم را در اصلاح و هدایت رفتارهای سیاسی و اجتماعی مسئول می‌سازد.

سطح نهادی: وجود سازوکارهای قانونی و شرعی برای کنترل عملکرد حاکمان و جلوگیری از استبداد، مانند نهاد قضا و دیوان مظالم.

سطح اخلاقی و دینی: پیوند نظارت بیرونی با اهداف غایی حکومت دینی یعنی تحقق عدالت، صیانت از ارزش‌های دینی و هدایت جامعه به سوی سعادت و خیر عمومی (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳؛ جوادی آملی، ۱۳۹۰). بنابراین، جایگاه اندیشه‌ای نظارت بیرونی در نظام دینی، تضمین‌کننده عدالت، پاسخگویی و مشروعیت در ساختار سیاسی است و نقش کلیدی در هدایت جامعه و صیانت از ارزش‌های اخلاقی و دینی ایفا می‌کند.

پاسخگویی در پرتو نظارت درونی و بیرونی

تعریف پاسخگویی و عناصر آن

پاسخگویی، یکی از مفاهیم محوری در علم سیاست و مدیریت عمومی است که به معنای تعهد صاحبان قدرت و مسئولیت برای توضیح، توجیه و در صورت لزوم جبران عملکرد خود در برابر مرجع ذی‌صلاح تعریف می‌شود. در این معنا، پاسخگویی نه تنها ناظر به ارائه توضیح در خصوص اقدامات انجام‌شده است، بلکه نوعی رابطه‌ی متقابل میان «پاسخگو» و «پرسشگر» ایجاد می‌کند که در آن صاحبان قدرت ملزم می‌شوند در برابر جامعه، نهادها یا خداوند (در نظام دینی) عملکرد خود را شفاف سازند (ابوالحسنی، ۱۳۹۴).

در ادبیات اندیشه‌ای، پاسخگویی معمولاً دو بُعد اصلی دارد:

الف) پاسخگویی توضیحی

این بُعد بر ضرورت شفاف‌سازی و توضیح عملکرد متمرکز است. مقام یا نهادی که قدرت در اختیار دارد، موظف است درباره‌ی اقدامات، تصمیمات و پیامدهای آن‌ها توضیح دهد. این سطح از پاسخگویی بیشتر جنبه‌ی «اطلاع‌رسانی و شفافیت» دارد و شرط

لازم برای اعتماد عمومی است. در سنت اسلامی نیز این بعد ریشه‌دار است؛ چنان‌که امام علی(ع) در نهج‌البلاغه خطاب به کارگزاران خود تأکید می‌کند که باید درباره‌ی بیت‌المال و نحوه‌ی هزینه‌کرد آن به مردم گزارش دهند (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳).

(ب) پاسخگویی اصلاحی یا جبرانی:

این بعد زمانی مطرح می‌شود که صرف توضیح کافی نیست و مقام مسئول باید در قبال خطا یا کاستی اقدام اصلاحی یا جبرانی انجام دهد. این اصلاح می‌تواند به معنای استعفا، برکناری، مجازات، یا حتی جبران خسارت باشد (Mulgan, 2003). در اندیشه دینی نیز این بعد اهمیت ویژه دارد؛ زیرا انسان در برابر خداوند نه‌تنها باید توضیح‌گر اعمال خویش باشد، بلکه ملزم است در صورت تخلف، توبه و جبران نماید (روم: ۳۶؛ بقره: ۲۸۶).

بنابراین، پاسخگویی ترکیبی از شفافیت و اصلاح‌پذیری است و تنها در صورتی معنا می‌یابد که نظارت (درونی یا بیرونی) آن را پشتیبانی کند. نبود یکی از این دو بعد، پاسخگویی را به سطحی صوری یا شعاری تنزل می‌دهد.

پاسخگویی مبتنی بر نظارت درونی (تقوا، وجدان، مسئولیت در برابر خدا)

نظارت درونی به‌مثابه یکی از بنیادی‌ترین سازوکارهای پاسخگویی در نظام‌های دینی، بر کنترل درونی فرد از طریق تقوا، ایمان و وجدان اخلاقی استوار است. در این رویکرد، فرد پیش از آنکه در معرض پرسش و محاسبه‌ی دیگران قرار گیرد، خود را در برابر خداوند و وجدان خویش مسئول می‌داند و بر همین اساس می‌کوشد رفتار خویش را منطبق با اصول اخلاقی و شرعی تنظیم کند (مطهری، ۱۳۸۹: ۲۵۶).

نقش تقوا و وجدان فردی: تقوا در اندیشه اسلامی ریشه در آموزه‌های قرآنی دارد و همواره به‌عنوان مهم‌ترین عامل درونی‌کننده‌ی کنترل رفتار معرفی شده است. آیه‌ی شریفه‌ی «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاهُمْ» (حجرات: ۱۳) نشان می‌دهد که معیار برتری و اعتبار در جامعه‌ی دینی، نه نسب و موقعیت اجتماعی بلکه میزان تقواست. بر اساس همین مبنا، مسئولان و کارگزاران حکومت اسلامی موظف‌اند در تصمیم‌گیری و عمل، تقوا را محور قرار دهند. به تعبیر امام خمینی(ره)، اگر تقوا و خودکنترلی وجود نداشته باشد، هیچ قانونی نمی‌تواند از انحراف قدرت جلوگیری کند (خمینی، ۱۳۷۸: ج ۲، ص ۴۵۷).

وجدان نیز به‌مثابه نیروی درونی، همواره در سنت اسلامی و فلسفه اخلاق غربی، ضامن پایبندی فرد به مسئولیت‌های اخلاقی معرفی شده است. شهید مطهری با تأکید بر نقش «وجدان اخلاقی» بیان می‌کند که این قوه‌ی درونی فرد را حتی در خلوتگاه‌ها و دور از چشم مردم به پاسخگویی وادار می‌سازد (مطهری، ۱۳۸۷: ص ۱۹۹). بدین ترتیب، وجدان در کنار تقوا، نظارتی مستمر و درونی بر رفتار فرد اعمال می‌کند و او را از انحراف باز می‌دارد.

مسئولیت در برابر خدا: نظارت درونی در نظام دینی بر پایه‌ی اعتقاد به مسئولیت‌پذیری انسان در برابر خداوند استوار است. در قرآن کریم بارها به این حقیقت اشاره شده که «فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ» (زلزال: ۷-۸). این نگاه، پاسخگویی انسان را فراتر از سازوکارهای حقوقی و اجتماعی قرار می‌دهد و آن را به یک اصل الهی و اخروی تبدیل می‌سازد. در نظام اسلامی، کارگزاران نه‌تنها باید در برابر مردم پاسخگو باشند، بلکه مسئولیت اصلی آنان در برابر خداوند تعریف می‌شود. امام علی(ع) در نامه به مالک اشتر، حاکم مصر، بارها بر این نکته تأکید می‌کند که «ای مالک! بدان که تو برتر از آنانی نیستی که بر آنان حکومت می‌کنی، بلکه خداوند تو را مسئول آنان قرار داده است» (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳).

پاسخگویی مبتنی بر نظارت بیرونی (قواعد، بازرسی و کنترل بیرونی)

در اندیشه اسلامی، پاسخگویی نهادهای سیاسی تنها بر وجدان و اخلاق فردی مبتنی نیست، بلکه تحت نظارت بیرونی و قوانین الهی و اجتماعی قرار دارد. این نظارت بیرونی، به معنای اعمال قواعد، بازرسی و کنترل توسط نهادهای مستقل و جامعه است تا از

انحراف و سوءاستفاده از قدرت جلوگیری شود. قرآن کریم بر اهمیت نظارت اجتماعی و الزام حکمرانان به رعایت عدالت و شفافیت تأکید کرده است: «وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ» (شوری/۳۸)؛ یعنی تصمیم‌گیری باید با مشورت و تبادل نظر باشد که خود زمینه‌ای برای نظارت جمعی فراهم می‌آورد (طباطبایی، ۱۳۷۵).

در روایات اسلامی نیز بر بررسی عملکرد حاکمان توسط جامعه و کارشناسان خبره تأکید شده است. امام علی (ع) در نهج‌البلاغه می‌فرماید: «مردم باید بر رفتار حاکمان نظارت داشته باشند و آنان را در اجرای عدالت مؤاخذه کنند» (نهج‌البلاغه، حکمت ۲۵). این دیدگاه، پایه‌ای برای ایجاد سازوکارهای قانونی و اجتماعی نظارت بیرونی است که عملکرد سیاسی را تحت ارزیابی قرار می‌دهد. از منظر اندیشمندان معاصر، نظارت بیرونی در اسلام شامل سه عنصر اصلی است:

قواعد و چارچوب‌های روشن: تعیین حدود اختیارات و وظایف حاکمان بر اساس شریعت و قوانین اسلامی (مطهری، ۱۳۷۰).
 بازرسی و حسابرسی: اعمال کنترل از طریق نهادهای مستقل مانند قضا و مشورت با کارشناسان دینی و اجتماعی (ابن‌خلدون، ۱۹۶۷). کنترل اجتماعی و قانونی: جامعه و نهادهای قانونی موظف به بازخواست حاکمان هستند و بی‌توجهی به عدالت و شفافیت قابل پیگیری است (نجفی، ۱۳۷۸).

بدین ترتیب، پاسخگویی مبتنی بر نظارت بیرونی در اندیشه اسلامی نه تنها یک الزام اخلاقی، بلکه یک وظیفه قانونی و اجتماعی برای تضمین عدالت و جلوگیری از فساد است و نهادهای سیاسی را ملزم می‌کند که عملکرد خود را به صورت شفاف و قابل ارزیابی ارائه دهند.

پارادوکس نظارت درونی - بیرونی و نقش آن در پاسخگویی سیاسی

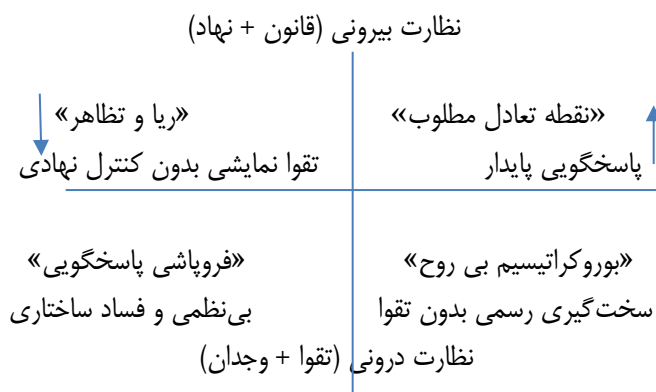
بحث پاسخگویی سیاسی در نظام‌های دینی و حتی سکولار، همواره در تلاقی میان دو سازوکار اصلی شکل می‌گیرد: نظارت درونی (مبتنی بر تقوا، اخلاق و مسئولیت فردی در برابر خدا یا وجدان) و نظارت بیرونی (مبتنی بر نهادهای قانونی، قواعد رسمی و سازوکارهای اجتماعی). در ظاهر، این دو بعد مکمل یکدیگر به نظر می‌رسند، اما در عمل تحت تأثیر عوامل متعددی همچون ساختار قدرت سیاسی و بنیان فکری و فلسفه سیاسی آن ثقل یکی از دو سوی ناسازه دو اندیشه نظارت درونی و نظارت بیرونی بیشتر شده و پیامدهایی در پاسخگویی قدرت سیاسی برجای می‌گذارد. از یک سو، اگر اندیشه نظارت درونی ثقیل شده و اولویت یابد، خطر فروکاستن پاسخگویی به یک امر ذهنی و غیرقابل سنجش پدید می‌آید. تقوا و مسئولیت فردی اگرچه ارزش والایی در سنت دینی دارد، اما نمی‌تواند به‌تنهایی ضامن رعایت حقوق عمومی و عدالت سیاسی باشد. تاریخ حکومت‌های دینی و غیردینی نشان داده است که اتکای صرف بر خودکنترلی، در غیاب سازوکارهای عینی و بیرونی، به فساد ساختاری و تمرکز قدرت منجر می‌شود (Huntington, 1991).

از سوی دیگر، اگر اندیشه نظارت بیرونی و قواعد حقوقی ثقیل شده و تفوق پیدا کند، خطر صوری شدن و بروکراتیزه شدن پاسخگویی به وجود می‌آید. در این وضعیت، مقامات سیاسی می‌توانند با رعایت ظاهری قوانین، اما بدون التزام واقعی اخلاقی، مسئولیت را دور بزنند. این همان چیزی است که در بسیاری از نظام‌های مدرن با پدیده «قانون‌گرایی شکلی» یا از آن یاد می‌شود (Behn, 2001).

پارادوکس دقیقاً در اینجا رخ می‌دهد: نظارت درونی بدون نظارت بیرونی ناکافی است و نظارت بیرونی بدون پشتوانه درونی کارآمدی خود را از دست می‌دهد. این تنش، اگر حل نشود، به دو پیامد منفی می‌انجامد:

یا به خودبنیادی فردی ختم می‌شود، که در آن پاسخگویی سیاسی در سطح شخصی محدود شده و هیچ ضمانت اجرایی اجتماعی ندارد؛ یا به بوروکراسی بی‌روح منتهی می‌شود، که در آن قواعد بیرونی رعایت می‌شوند، اما روح عدالت و اخلاق سیاسی نادیده گرفته می‌شود. در زیر با یک نمودار و توضیحات تکمیلی و مثال‌های عینی پارادوکس نظارت درونی و بیرونی و نقش آن در پاسخگویی سیاسی را بررسی می‌نماییم.

شکل ۱: مدل تعادل-نظارتی در نظام سیاسی دینی

ربع	ترکیب	پیامد سیاسی	مصادق تاریخی در ایران
ربع ۱ (بالا-راست)	درونی بالا + بیرونی بالا	(غلبه همزمان نظارت درونی و بیرونی) = پاسخ‌گویی پایدار	دوره کوتاهی از دولت هاشمی رفسنجانی (۱۳۷۲-۱۳۷۶): هم اعلام دارایی اجباری بود، هم مجلس پرسشگری می‌کرد. • اجرای طرح ساماندهی مالی دولت در دهه ۷۰ که باعث شد بیش از ۳۰٪ پرونده‌های تخلف مالی برای اولین بار به صورت علنی بررسی شود (گزارش تفریغ بودجه ۱۳۷۵). • گزارش سازمان بازرسی کل کشور در سال ۱۳۷۶ که نشان داد میزان تمکین دستگاه‌ها به اصلاحات اداری به بالاترین حد دهه رسیده بود. • افزایش همکاری سه‌قوه در دوره ۷۲-۷۶ و تشکیل کمیته‌های مشترک نظارت (قوه قضائیه-مجلس)، که به بهبود اجرای مصوبات منجر شد.
ربع ۲ (پایین-راست)	درونی پایین + بیرونی بالا	(غلبه نظارت بیرونی و ضعف نظارت درونی) = بوروکراتیسم بی‌روح	مجلس یازدهم: قوانین شفافیت وجود دارد اما ۲۸ نماینده تا کنون حاضر به افشای کامل دارایی نشده‌اند (سامانه «ذی حساب»، ۱۴۰۲) • افزایش ۵۰ درصدی مکاتبات اداری بدون اقدام اجرایی در بازه ۱۳۹۵-۱۴۰۰ (براساس گزارشات سالانه سازمان اداری و استخدامی). • گزارش مجلس در سال ۱۴۰۱ که نشان داد ۴۷ درصد مصوبات دولت در دستگاه‌ها ناقص اجرا شده‌اند با وجود اینکه در سامانه‌ها ثبت شده‌اند.

• وجود پرونده های متعدد "اجرای صوری قوانین" در دستگاه های دولتی؛ از جمله پرونده الزام به شفافیت مالی شهرداری ها که در ۶۰٪ موارد صرفاً فرم ها پر شده اما اقدام عملی رخ نداده است.			
پرونده «اختلاس ۳ هزار میلیاردی»: متهم اصلی در رسانه ها واعظ و نماز اول وقت بود، اما هیچ نهاد بیرونی (حسابرسی مستقل) او را رصد نمی کرد (گزارش دیوان محاسبات، ۱۳۹۰) • پرونده های متعدد انتصاب افراد با ظاهر متدین و فقدان صلاحیت تخصصی که در گزارش های سال های ۱۳۸۸-۱۳۹۲ سازمان بازرسی ثبت شده است. • افزایش تخلفات مالی "پنهان" در دستگاه هایی که نظارت حسابرسی در آنها ضعیف بوده؛ مانند تخلفات صندوق ذخیره فرهنگیان که سال ها به دلیل نبود نظارت بیرونی آشکار نشد. • پژوهش جامعه شناسی سیاسی دانشگاه تهران (۱۳۹۷) که نشان داد "رفتارهای ظاهراً دینی در سازمان ها در نبود کنترل بیرونی به ابزار پیشرفت شغلی بدل شده اند."	(غلبه نظارت درونی و ضعف نظارت بیرونی) = ریا و تظاهر	درونی بالا + بیرونی پایین	ربع ۳ (بالا-چپ)
دوره پایانی دولت احمدی نژاد: کاهش ۴۰ درصدی پاسخ گویی وزارتخانه ها به درخواست های کتبی مجلس (مرکز پژوهش های مجلس، ۱۳۹۲) • افزایش پرونده های فساد کلان در بازه ۱۳۸۵-۱۳۹۵ که بخش زیادی از آن ها ناشی از خلأ همزمان نظارت درونی و بیرونی بوده است (گزارش ویژه مجلس درباره فساد ساختاری). • کاهش مشارکت عمومی در انتخابات ۱۳۹۸ و ۱۴۰۰ که در تحلیل های مرکز افکارسنجی به "بی اعتمادی ناشی از نبود شفافیت و پاسخ گویی" مرتبط دانسته شد. • رشد ۳ برابری تخلفات مالی در شهرداری ها طبق گزارشات سازمان بازرسی بین سال های ۱۳۹۲-۱۴۰۰؛ که با ضعف نظارت شوراها و نهادهای اداری همزمان بوده است.	(ضعف همزمان نظارت درونی و بیرونی) = فروپاشی پاسخ گویی	درونی پایین + بیرونی پایین	ربع ۴ (پایین-چپ)

تحلیل چهار ربع نشان می دهد که کیفیت پاسخ گویی در نظام حکمرانی ایران بیش از آنکه تابع وجود یا نبود نظارت باشد، محصول تغییر ثقل و اولویت یابی میان نظارت درونی و بیرونی است. هر یک از ربع ها بیانگر وضعیتی است که در آن، سنگینی کفه یکی از این دو نوع نظارت، پیامدهای متمایزی ایجاد می کند و مسیر تحول نهادی را تحت تأثیر قرار می دهد.

در وضعیتی که هر دو نظارت درونی و بیرونی فعال هستند، نتیجه آن پاسخ گویی پایدار است؛ زیرا تقوای فردی کارگزاران با سازوکارهای قانونی و نهادی ترکیب شده و امکان فساد، انحراف و تخلف را به طور همزمان از سطح فردی و ساختاری محدود

می‌کند. اما هرگاه یکی از این دو نظارت بر دیگری غلبه یابد، نظام پاسخ‌گویی دچار اختلال می‌شود. وقتی نظارت بیرونی غالب و نظارت درونی ضعیف است، بوروکراسی شکل‌گرایانه و صوری ایجاد شده و رفتار اداری به رفع تکلیف تقلیل می‌یابد؛ زیرا کارگزار فاقد انگیزه اخلاقی برای اجرای حقیقی قانون است. در مقابل، غلبه نظارت درونی بدون پشتوانه نهادی امکان تبدیل ارزش‌های اخلاقی به ابزار مشروعیت‌سازی، تظاهر دینی و فساد پوشیده را فراهم می‌کند، چرا که هیچ سازوکار سنجش‌پذیری برای ارزیابی صداقت در رفتار وجود ندارد.

در نهایت، ضعف همزمان دو نظارت - نه تقوای فردی و نه نظارت نهادی - منجر به فروپاشی پاسخ‌گویی و شکل‌گیری فساد ساختاری می‌شود؛ وضعیتی که در آن نه کنترل اخلاقی مؤثر است و نه کنترل قانونی. این تحلیل نشان می‌دهد که مسئله اصلی نظام سیاسی، نه انتخاب میان نظارت درونی یا بیرونی، بلکه ایجاد توازن راهبردی میان این دو است. تنها در صورتی که ساختار اخلاقی و سازوکارهای نهادی مکمل یکدیگر باشند، می‌توان انتظار کارآمدی، شفافیت و ثبات سیاسی داشت. جدول چهار ربع در واقع نشان می‌دهد که هرگونه افراط یا تفریط در اولویت دادن به یکی از این دو نوع نظارت، پیامدهایی ناخواسته و گاه خطرناک برای حکمرانی ایجاد می‌کند و بنابراین، راه‌حل، هم‌افزایی و نه جانشینی میان این دو سطح نظارت است.

در اندیشه اسلامی نیز این پارادوکس بازتاب یافته است. قرآن و سنت همزمان بر «تزکیه نفس» و «امر به معروف و نهی از منکر» تأکید دارند. اولی به درونی‌سازی ارزش‌ها و تقوا مربوط است (نظارت درونی) و دومی به نظارت اجتماعی و بیرونی. اما تجربه تاریخی نشان داده است که هرگاه یکی از این دو به حاشیه رانده شود، پاسخگویی سیاسی آسیب دیده است. نمونه بارز آن در عصر خلفای نخستین دیده می‌شود: تأکید اولیه بر زهد و تقوا کافی نبود و به سرعت نهادهای دیوانی و نظارتی برای کنترل کارگزاران شکل گرفت (ابن‌خلدون، ۱۳۷۵).

بنابراین، پاسخگویی سیاسی تنها زمانی معنا و کارآمدی می‌یابد که این پارادوکس به صورت دیالکتیکی حل شود؛ یعنی نه حذف یکی به سود دیگری، بلکه ایجاد توازن و تعامل میان درونی و بیرونی. در این چارچوب، تقوا و مسئولیت فردی ضامن اخلاقی پاسخگویی هستند و قواعد حقوقی و نهادی، ضمانت اجرایی و اجتماعی آن. چنین پیوندی است که می‌تواند هم از تظاهر و ریا جلوگیری کند و هم از صوری‌سازی قانون.

مصادیق ناسازهی اندیشه‌ای نظارت درونی و بیرونی

گزینش و تأکید بر تقوا به عنوان معیار اصلی

یکی از مهم‌ترین مصادیق ناسازهی اندیشه‌ای در نسبت میان نظارت درونی و بیرونی، تبدیل تقوا به معیار اصلی برای گزینش و ارزیابی کارگزاران سیاسی است. در نظام‌های دینی، به‌ویژه در اندیشه سیاسی اسلامی، «تقوا» و «عدالت» همواره از شروط اساسی برای تصدی مسئولیت‌های حکومتی تلقی شده‌اند. قرآن کریم به صراحت بیان می‌کند: «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاهُمْ» (حجرات: ۱۳)؛ بدین معنا که تقوا ملاک برتری و شایستگی است. همچنین در روایات آمده است که امام علی(ع) کارگزاران خویش را بر اساس امانت‌داری و دیانت آنان انتخاب می‌کرد (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳).

اما این معیار در عرصه‌ی سیاست، به‌ویژه در سطح اجرایی و اداری، با یک ناسازه همراه می‌شود. از یک سو، تأکید بر تقوا به عنوان شاخص اصلی، نظارت درونی را در مرکز پاسخگویی سیاسی قرار می‌دهد و مشروعیت کارگزار را به میزان پایبندی فردی او به خدا و وجدان می‌سنجد. از سوی دیگر، همین تأکید بیش از حد می‌تواند نظارت بیرونی و شاخص‌های عینی مانند کارآمدی، تخصص و

تجربه مدیریتی را به حاشیه براند. در نتیجه، احتمال شکل گیری «شایسته سالاری معکوس» به وجود می آید؛ یعنی افرادی تنها بر مبنای ظاهر تقوا و دیانت برگزیده می شوند، بی آنکه توانایی عملی لازم برای اداره امور را داشته باشند (طباطبایی، ۱۳۸۷). این ناسازدهی اندیشه ای، در تاریخ معاصر ایران نیز مشاهده می شود. بسیاری از متفکران سیاسی اسلامی همچون شهید مطهری (۱۳۷۰) و آیت الله طالقانی (۱۳۶۱) تأکید کرده اند که تقوا باید مبنای اخلاقی انتخاب باشد، اما کافی نیست و باید با ملاک های عینی کارآمدی و مسئولیت پذیری ترکیب شود. به بیان دیگر، تقوا اگرچه ضامن سلامت درونی است، اما برای تحقق پاسخگویی سیاسی، نیازمند سازوکارهای بیرونی و نهادی است که امکان سنجش و کنترل واقعی را فراهم آورد.

به همین دلیل، گزینش بر پایه ی تقوا به عنوان معیار اصلی، به جای آنکه تضمین کننده ی پاسخگویی باشد، می تواند به تعارضی ساختاری بین نظارت درونی و بیرونی بینجامد. در عمل، تأکید بر این معیار بدون توجه به سازوکارهای نظارت بیرونی، زمینه ی بروز مشکلاتی چون تظاهر دینی، ریاکاری سیاسی، و ضعف در ارزیابی عملکرد واقعی کارگزاران را فراهم می سازد.

چالش تظاهر و ریاکاری در بُعد درونی

یکی از اصلی ترین مشکلات نظارت درونی، تظاهر و ریاکاری است. در نظام های دینی، کارگزاران و مسئولان سیاسی موظف به رعایت تقوا و وجدان فردی هستند تا پاسخگویی حقیقی شکل گیرد. اما هنگامی که نظارت درونی تنها بر اساس ظاهر دیانت و پایبندی اخلاقی ارزیابی شود، زمینه برای ریاکاری فراهم می آید؛ یعنی افراد ممکن است رفتارهای خود را مطابق انتظار دیگران و نه بر اساس وجدان واقعی خود شکل دهند.

قرآن کریم به این پدیده اشاره دارد و تذکر می دهد: «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ يَظَاهِرُونَ مِنْهُمْ مَا لَا يَسِرَ فِيهِمْ» (نساء: ۱۴۲)، یعنی کسانی که اعمالشان را به نمایش می گذارند اما باطنشان متفاوت است، مورد مذمت قرار گرفته اند. این نشان می دهد که تظاهر به تقوا یا ایمان، می تواند نظارت درونی را بی اثر کند و پاسخگویی سیاسی را تضعیف نماید.

از منظر اندیشه سیاسی اسلامی، چالش ریاکاری زمانی شدت می یابد که معیارهای گزینش و ارزیابی صرفاً اخلاقی و معنوی در نظر گرفته شوند و مکانیزم های بیرونی کنترل عملکرد به حداقل برسند. در این شرایط، فرد می تواند به صورتی که به قوانین اخلاقی عمل کند، اما در عمل، تصمیماتش به مصلحت خود یا گروه محدودش محدود می شود. شهید مطهری (۱۳۷۰) در تحلیل نقش اخلاق و تقوا در حکومت اسلامی تأکید می کند که «بدون نظارت بیرونی و شاخص های عینی، تقوا به تنهایی پاسخگویی را تضمین نمی کند و امکان سوءاستفاده و ریاکاری وجود دارد».

همچنین، تجربه تاریخی نشان داده است که حتی در حکومت های مبتنی بر اصول دینی، نبود سازوکارهای بیرونی موجب شده است که برخی کارگزاران با نمایش عبادت و پارسایی، مسئولیت های سیاسی را به نفع خود یا گروه های خاص بهره برداری کنند. این وضعیت نه تنها اعتماد عمومی را کاهش می دهد، بلکه موجب ناکارآمدی نهادهای حکومتی و کاهش مشروعیت حکومت می شود (طباطبایی، ۱۳۸۷).

در نتیجه، چالش تظاهر و ریاکاری در بُعد درونی، اهمیت تلفیق نظارت درونی با نظارت بیرونی و سازوکارهای عینی ارزیابی عملکرد را برجسته می کند. تنها از طریق این تعامل است که پاسخگویی واقعی، هم اخلاقی و هم عملی، تضمین می شود.

محدودیت های نظارت بیرونی از منظر اندیشه ای

نظارت بیرونی در نظام های دینی و سیاسی به معنای اعمال کنترل و پاسخگویی از طریق قوانین، نهادهای رسمی و قواعد اجتماعی است. این نوع نظارت به عنوان مکمل نظارت درونی عمل می کند و تلاش دارد تا رفتار کارگزاران و مدیران سیاسی را به صورت

عینی و قابل اندازه‌گیری کنترل کند. با این حال، اندیشمندان اسلامی و متفکران سیاسی، محدودیت‌های جدی این نوع نظارت را شناسایی کرده‌اند که باید در تحلیل پاسخگویی سیاسی در نظر گرفته شود.

یکی از مهم‌ترین محدودیت‌ها، وابستگی نظارت بیرونی به قدرت و منابع اجرایی است. نهادهای نظارتی برای اجرای مقررات و اعمال کنترل، نیازمند اختیارات قانونی، منابع انسانی و مالی کافی هستند. در نبود این منابع، حتی بهترین قوانین و چارچوب‌های نظارتی نیز نمی‌توانند عملکرد واقعی کارگزاران را تضمین کنند (طباطبایی، ۱۳۸۷؛ ص ۱۲۳). این امر در بسیاری از حکومت‌های اسلامی و تاریخی دیده شده است که قوانین و نهادهای نظارتی وجود داشته اما به دلیل ضعف اجرایی، کارایی لازم را نداشته‌اند. محدودیت دوم، خطر بروکراسی و پیچیدگی ساختاری است. اعمال نظارت بیرونی مستلزم سلسله مراتب اداری و مقررات متعدد است که گاهی موجب کندی فرایند تصمیم‌گیری و کاهش انعطاف‌پذیری نهادها می‌شود. این پیچیدگی می‌تواند موجب فاصله گرفتن نظارت از اهداف اصلی خود و کاهش اثربخشی آن شود (مطهری، ۱۳۷۰؛ ص ۸۹).

محدودیت سوم، خطر تحریف و اعمال سلیقه‌ای قوانین است. نظارت بیرونی وقتی توسط انسان اجرا می‌شود، همواره در معرض خطا، فساد و منافع شخصی یا گروهی است. حتی در ساختارهای نهادی مدرن، امکان تأثیرگذاری گروه‌های ذینفع یا ضعف در اعمال عدالت، محدودیت قابل توجهی بر کارکرد واقعی نظارت ایجاد می‌کند (طالقانی، ۱۳۶۱؛ ص ۷۵).

سه گلوگاه محدودیت نظارت بیرونی در ایران (۱۳۹۲-۱۴۰۱)

گلوگاه	شاخص کتابخانه‌ای	مقدار (میانگین ۱۰ سال)	سند رسمی	توضیح کوتاه
۱. کمبود ضمانت اجرا	نسبت توصیه‌های بدون اجرا دیوان محاسبات	۶۲٪	گزارش دیوان، ۱۴۰۱، ص ۱۸	یعنی ۶۲٪ از هر ۱۰۰ توصیه، یا بی‌پاسخ می‌ماند یا با تأخیر > ۲ سال اجرا می‌شود.
۲. هم‌پوشانی نهادی	تعداد نهادهای نظارتی موازی بر یک حوزه	نهاد بر ۵ «منابع طبیعی»	قانون برنامه ششم، م ۶۷	وجود سازمان حفاظت، منابع طبیعی، محیط‌زیست، دیوان محاسبات و سازمان بازرسی → تعالاف مسئولیت و *کندی تصمیم» (همان هشدار ابن‌خلدون).
۳. سیاسی‌شدن گزارش‌ها	درصد گزارش‌های محرمانه نسبت به علنی	۴۳٪	گزارش مرکز پژوهش‌ها، ۱۴۰۰، ص ۹۲	نیمی از گزارش‌ها محرمانه اعلام می‌شود → افکار عمومی و رسانه‌ها نمی‌توانند فشار بیرونی ایجاد کنند.

همان‌گونه که جدول نشان می‌دهد، سه گلوگاه اصلی محدودیت نظارت بیرونی در ایران کمبود ضمانت اجرا، «هم‌پوشانی نهادی» و «سیاسی‌شدن گزارش‌ها» است؛ این وضعیت دقیقاً هشدار ابن‌خلدون را تداعی می‌کند که کمبود حسابرسی، فساد ساختاری می‌آورد و ناسازه میان نظارت درونی و بیرونی را تشدید می‌کند» (دیوان محاسبات، ۱۴۰۱؛ ابن‌خلدون، ج ۲، ص ۸۹۳).

در نهایت، تعارض میان نظارت درونی و بیرونی خود یک محدودیت اساسی است. اگر نظارت بیرونی صرفاً مبتنی بر شاخص‌های قانونی و فرمالیته باشد و معیارهای اخلاقی و تقوایی را نادیده بگیرد، ممکن است کارگزاران از چارچوب قانونی تبعیت کنند اما روح پاسخگویی درونی در آنها شکل نگیرد. بالعکس، اگر نظارت بیرونی بسیار سخت‌گیرانه و جزئی‌نگر باشد، انگیزه‌های اخلاقی و درونی افراد کاهش می‌یابد و تمرکز بر رضایت مافوق جایگزین وجدان و تقوا می‌شود (طباطبایی، ۱۳۸۷).

به این ترتیب، محدودیت‌های نظارت بیرونی نشان می‌دهد که پاسخگویی واقعی تنها در تعامل و توازن با نظارت درونی قابل تحقق است و هرگونه تلاش برای جایگزینی کامل یکی از این دو نوع نظارت، می‌تواند به ناسازه و کاهش مشروعیت سیاسی منجر شود.

پیامدهای ناسازه بر کارکرد پاسخگویی سیاسی

بررسی چارچوب نظری و شواهد تجربی نشان می‌دهد که پیامدهای نظام نظارتی در جمهوری اسلامی ایران نه از «وجود یا نبود هر یک از انواع نظارت»، بلکه از غلبه و اولویت یافتن یکی از دو نوع نظارت درونی یا بیرونی ناشی می‌شود. تغییر ثقل نظارت بر جهت‌گیری رفتار کارگزاران، کیفیت حکمرانی، سطح شفافیت و میزان اعتماد عمومی اثر مستقیم دارد.

پیامدهای غلبه نظارت درونی

نظارت درونی که مبتنی بر تقوا، وجدان اخلاقی و تعهد دینی است، هنگامی که بدون پشتوانه نظارت بیرونی و سازوکارهای شفافیت‌ساز اولویت می‌یابد، پیامدهای چندگانه‌ای ایجاد می‌کند. نخست آنکه به دلیل ذهنی بودن معیارهای اخلاقی، ارزیابی عملکرد کارگزاران از چارچوب‌های سنجش‌پذیر خارج شده و امکان پنهان‌سازی خطاها، فساد پوشیده و سلیقه‌گرایی افزایش می‌یابد. دوم اینکه غلبه معیارهای فردی و ذهنی، زمینه شکل‌گیری تظاهر و ریا را فراهم می‌کند؛ کارگزاران برای کسب مشروعیت، به ابراز ظاهری دیانت و تقوای فردی گرایش پیدا می‌کنند، درحالی‌که امکان کنترل بیرونی برای صحت این ادعاها محدود است. سوم آنکه در غیاب ابزارهای رسمی و نهادهای پاسخگو، نظارت درونی نمی‌تواند به‌تنهایی کارکرد بازدارندگی ساختاری داشته باشد و در نهایت به کاهش اعتماد عمومی نسبت به نهادهای سیاسی منجر می‌شود.

پیامدهای غلبه نظارت بیرونی

در نقطه مقابل، اولویت یافتن نظارت بیرونی و غلبه سازوکارهای قانونی، بوروکراتیک و نهادهای رسمی نیز پیامدهای خاص خود را دارد. هنگامی که تکیه اصلی بر مقررات، گزارش‌دهی اداری، سامانه‌های نظارتی و مجازات‌های رسمی قرار گیرد اما تقوای فردی و وجدان اخلاقی در میان کارگزاران تقویت نشود، نظارت بیرونی به چارچوبی صوری و حداقلی تبدیل می‌شود. کارگزاران برای رفع تکلیف و نه از روی تعهد، به اجرای مقررات می‌پردازند و در نتیجه، کارآمدی نظام نظارتی کاهش می‌یابد. این وضعیت به افزایش بوروکراسی بی‌روح، مقاومت اداری در برابر شفافیت، افزایش تخلفات پنهان و کاهش انگیزه اخلاقی منجر می‌شود. همچنین، نظارت بیرونی اولویت‌یافته بدون پشتوانه اخلاقی، زمینه «دور زدن قانون» و شکل‌گیری فساد ساختاری را فراهم می‌کند، زیرا کارگزاران قوانین را مانع می‌بینند نه ابزار خدمت.

ضرورت توازن در ثقل نظارت

تحلیل انجام‌شده نشان می‌دهد که هیچ‌یک از دو وضعیت «غلبه مطلق نظارت درونی» یا «غلبه مطلق نظارت بیرونی» قادر به تأمین پاسخگویی سیاسی پایدار نیست. نظارت درونی بدون نظارت بیرونی به اخلاق‌گرایی ظاهری و فساد پنهان منتهی می‌شود، و نظارت بیرونی بدون پشتوانه اخلاقی به صوری شدن قواعد، سنگین شدن بوروکراسی و افول مشروعیت نهادی می‌انجامد. بنابراین، پیامد مطلوب تنها زمانی حاصل می‌شود که تعادل و هم‌افزایی میان این دو سطح نظارت برقرار گردد؛ یعنی تقوای فردی و نظارت اخلاقی کارگزاران با سازوکارهای قانونی، نهادی و حساب‌کشی بیرونی در تعامل و تکمیل متقابل قرار گیرند.

در مجموع، پیامدهای غلبه هر یک از انواع نظارت نشان می‌دهد که پرسش اصلی نظام نظارتی ایران، چگونگی ایجاد «تعادل راهبردی» میان درونی و بیرونی است. این تعادل قادر است هم از شکل‌گرایی اداری جلوگیری کند و هم از تبدیل اخلاق به رفتار نمایشی. بنابراین، سیاست‌گذاری در حوزه کنترل قدرت باید بر مدلی مبتنی باشد که در آن، تقوا و نهادهای قانونی نه جایگزین، بلکه مکمل یکدیگر تلقی شوند. تنها در چنین وضعیتی می‌توان انتظار داشت که پاسخگویی سیاسی، شفافیت نهادی و اعتماد عمومی در سطح پایدار تقویت شود.

نتیجه‌گیری

تحلیل انجام‌شده در این مقاله نشان می‌دهد که مسئله اصلی نظام نظارتی در جمهوری اسلامی ایران «اتکای مطلق به نظارت درونی یا بیرونی» نیست، بلکه چگونگی اولویت یافتن یکی از این دو نسبت به دیگری و پیامدهای ساختاری آن است. در واقع هر دو سطح نظارت—درونی و بیرونی—به صورت هم‌زمان در ساختار حکمرانی وجود دارند؛ اما تغییر ثقل و وزن هر کدام آثار متفاوتی بر پاسخگویی سیاسی برجای می‌گذارد.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد زمانی که ثقل نظارت درونی بر سیستم حکمرانی غلبه پیدا می‌کند، اخلاق فردی، تقوا و خودکنترلی نقش‌مبنایی می‌یابند، اما به دلیل نبود سازوکارهای کنترل‌پذیر و قابل‌سنجش، این وضعیت می‌تواند به دو پیامد اصلی منجر شود: نخست، تبدیل تقوا به امری نمایشی و شکل‌گیری رفتارهای ریاکارانه در غیاب نظارت بیرونی مؤثر؛ دوم، افول شفافیت و پاسخگویی عینی زیرا رفتار کارگزاران مبتنی بر معیارهای ذهنی و غیرقابل‌ارزیابی می‌شود. این وضعیت در بسیاری از مصادیق تاریخی نشان داده است که غلبه نظارت درونی بدون پشتوانه نهادی می‌تواند به فساد پوشیده، تظاهر دینی و تضعیف اعتماد عمومی بینجامد. در مقابل، زمانی که ثقل نظارت بیرونی بالا می‌رود و نظام اداری بر سازوکارهای قانونی، کمیته‌های بازرسی و بوروکراسی متکی می‌شود، پاسخگویی شکل‌صوری به خود می‌گیرد. در چنین وضعیتی، اگرچه گزارش‌ها، قوانین و سامانه‌ها افزایش می‌یابد، اما به دلیل ضعف وجدان اخلاقی و التزام درونی، نظارت بیرونی به چارچوبی خشک و بی‌روح تبدیل شده و منجر به کاهش انگیزه اخلاقی، شکل‌گرایی اداری و فرسایش مشروعیت می‌شود. شواهد نشان می‌دهد که تحمیل بیش از حد سازوکارهای بیرونی بدون پشتوانه اخلاقی، به کاهش کارآمدی و افزایش مقاومت اداری در برابر نظارت منجر می‌شود.

بنابراین، مسئله اصلی پژوهش این است که نه غلبه مطلق نظارت درونی مطلوب است و نه برتری یک‌جانبه نظارت بیرونی. هر دو حالت، پیامدهای منفی قابل‌توجهی دارند. نتیجه مرکزی این تحقیق آن است که تحقق پاسخگویی پایدار تنها در وضعیتی ممکن است که هیچ‌یک از دو نوع نظارت اولویت مطلق نیابد و بین آن‌ها توازن راهبردی برقرار شود. توازن مطلوب، نه تنها موجب کاهش فساد و افزایش شفافیت می‌شود، بلکه اعتماد عمومی را تقویت کرده و به انسجام نهادی و اخلاقی نظام سیاسی کمک می‌کند. بررسی چهار ربع تحلیلی مقاله نشان داد که تغییر ثقل نظارت تعیین‌کننده مسیر پاسخگویی و کیفیت حکمرانی در جمهوری اسلامی ایران است. لذا پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاری‌ها در حوزه کنترل قدرت، بر ترکیب‌سازی و هم‌افزایی میان تقوا و سازوکارهای قانونی متمرکز شود تا از پیامدهای منفی غلبه هر یک جلوگیری گردد.

بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که پاسخگویی در نظام دینی، نه صرفاً محصول اعمال نهادهای قانونی و نظارتی است و نه تنها نتیجه اخلاق فردی و تقوای کارگزاران. بلکه ترکیب و تعامل دقیق این دو سطح نظارت، زمینه‌ای ایجاد می‌کند که پاسخگویی سیاسی تحقق یابد و کارآمدی نظام حکمرانی حفظ شود. ناسازدهی‌های مشاهده‌شده در این پژوهش، بر اهمیت توجه هم‌زمان به تقوا و وجدان فردی و کارآمدی قوانین و نهادهای نظارتی تأکید دارند و نشان می‌دهند که هرگونه تضعیف یکی از این دو عنصر، پاسخگویی سیاسی را به شدت آسیب‌پذیر می‌سازد.

در نهایت، می‌توان گفت که درک درست و تحلیل دقیق رابطه میان نظارت درونی و بیرونی، کلید فهم عملکرد پاسخگویی سیاسی در نظام دینی و شناسایی علل ناکارآمدی و فساد احتمالی است و پایه‌ای مستحکم برای مطالعات آینده در این حوزه فراهم می‌آورد.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

مشارکت نویسندگان در این مقاله به صورت برابر بوده است.

تعارض منافع

بر اساس اظهارات نویسندگان، این مقاله تعارض منافی ندارد.

حامی مالی

بنابر اظهارات نویسندگان این پژوهش هیچ‌گونه حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری

از تمامی مشارکت‌کنندگان در این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

منابع

قرآن کریم

- ابن خلدون (۱۳۷۵). مقدمه‌ی ابن خلدون (ترجمه‌ی پارسی)، جلد ۲. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- احمدی سفیدان، م. و عباسپور، م. (۱۴۰۰). «نظارت بر قدرت سیاسی از منظر قرآن». پژوهش‌های سیاسی، ۱۵(۲)، ۷۸-۵۵. روزنامه رسمی کشور (۱۳۹۶). شماره ۲۱۴۸۳، بیانیه معرفی وزرای دولت دوازدهم.
- سازمان دیوان محاسبات کشور (۱۳۹۰). گزارش تفریغ بودجه سال ۱۳۸۹. تهران: دیوان محاسبات.
- غزالی، محمد (۱۴۱۷ق). احیاء علوم الدین. جلد ۴. بیروت: دارالفکر.
- فتاحیان، م. (۱۳۹۸). «تحول اندیشه سیاسی اسلامی و تأثیر آن بر نظارت». مطالعات سیاسی، ۱۲(۴)، ۳۳-۵۵.
- ابوالحسنی، علی (۱۳۹۰). مبانی نظری پاسخ‌گویی در حکومت دینی. تهران: دانشگاه تهران.
- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۹۳). «چالش‌ها و موانع نظارت در جمهوری اسلامی ایران». علوم سیاسی، ۴۵، ۶۷-۸۹.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۷۸). صحیفه‌ی امام. جلد ۸. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- دیلمی، م. و شیبانی، م. (۱۳۹۷). «بررسی تطبیقی نسبت ولایت و نمایندگی در نظام جمهوری اسلامی». مطالعات پارلمانی، ۲۲(۳)، ۸۹-۱۱۰.
- سازمان دیوان محاسبات کشور (۱۴۰۱). گزارش سالانه عملکرد. تهران: دیوان محاسبات.
- طالقانی، محمود (۱۳۶۱). درس‌هایی از نهج‌البلاغه. تهران: خوارزمی.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۵). المیزان فی تفسیر القرآن. جلد ۴. ترجمه، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۸). نسخه اصلاحیه.
- قانون رسیدگی به داریایی مسئولان (۱۳۹۴). روزنامه رسمی، شماره ۲۰۵۴۱.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۲). گزارش پاسخ‌گویی دولت‌ها به مجلس. تهران: مرکز پژوهش‌ها.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۰). گزارش محرمانه‌سازی اسناد نظارتی. تهران: مرکز پژوهش‌ها.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۰). نظام حقوق زن در اسلام. تهران: صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۴). تقوا و مسئولیت اجتماعی. تهران: صدرا.
- نجفی، محمدحسن (بی‌تا). جواهر الکلام. جلد ۱۱. بیروت: دارالاحیاء التراث.
- نراقی، ملا احمد (۱۳۷۶). معراج السعادة. تهران: دانشگاه تهران.
- نهج‌البلاغه، نامه ۵۳ (ترجمه دشتی). تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۵.

Reference

Quran

- Khomeini, Ruhollah (1939). Imam's Page. Volume 8. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Law on the Investigation of Officials' Assets (1955). Official Gazette, No. 20541. Motahari, Morteza (1995). Piety and Social Responsibility. Tehran: Sadra.
- Nahjul-Balagheh, Letter 53 (Dashti translation). Tehran: Islamic Culture Publishing House, 1997
- Najafi, Mohammad Hassan (Bita). Jewels of the Word. Volume 11. Beirut: Darul Ahya al-Turaht.
- Naraqi, Mulla Ahmad (1937). Mi'raj al-Sa'ada. Tehran: University of Tehran.
- Research Center of the Islamic Consultative Assembly (1997). Report on the Secrecy of Supervisory Documents. Tehran: Research Center.
- The National Audit Office (2011). Report on the budget disbursement for 2010. Tehran: Audit
- The National Audit Office (2014). Annual Performance Report. Tehran: Court of Audit.
- Taleghani, Mahmoud (1931). Lessons from Nahj al-Balagha. Tehran: Al-Khwarizmi.
- Tabatabaei, Mohammad Hossein (1935). Al-Mizan fi Tafsir al-Quran. Volume 4. Translation, Tehran: Islamic Culture Publishing House.
- Abolhasani, Ali (1931). Theoretical Foundations of Accountability in Religious Government. Tehran: University of Tehran.
- Ahmadi Sefidan, M. and Abbaspour, M. (1937). "Monitoring Political Power from the Perspective of the Quran". Political Studies, 15(2), 55-78.
- Akhavan Kazemi, Bahram (1934). "Challenges and Obstacles to Monitoring in the Islamic Republic of Iran". Political Sciences, 45, 67-89.
- Behn, R. D. (2001). Rethinking Democratic Accountability. Brookings Institution Press.
- Constitution of the Islamic Republic of Iran (1998). Amended version.
- Deylami, M. and Sheibani, M. (1938). "A Comparative Study of the Relationship of Guardianship and Representation in the Islamic Republic System". Parliamentary Studies, 22(3), 89-110.
- Ghazali, Mohammad (1417 AH). Ihya Ulum al-Din. Volume 4. Beirut: Dar al-Fikr.
- Fattahian, M. (1998). "The Evolution of Islamic Political Thought and Its Impact on Supervision". Political Studies, 12(4), 33-55.
- Huntington, S. P. (1991). The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. University of Oklahoma Press.
- Ibn Khaldun (1935). Introduction to Ibn Khaldun (Persian translation), Volume 2. Tehran: Institute for Cultural Studies and Research.
- Motahari, Morteza (1991). Women's Rights System in Islam. Tehran: Sadra.
- Mulgan, R. (2000). "Accountability": An Ever-Expanding Concept? Public Administration, 78(3), 555-573.
- Official Gazette of the Country (2017). No. 21483, Statement introducing the ministers of the 12th government.
- Research Center of the Islamic Consultative Assembly (1953). Report on the Accountability of Governments to the Assembly. Tehran: Research Center.
- Thompson, D. F. (1995). Ethics in Congress: From Individual to Institutional Corruption. Brookings Institution.
- Weber, M. (1978). Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology. University of California Press.